

ГРАНИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ У ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНІЙ ФІЛОСОФІЇ: ГОЛОВНІ УСКЛАДНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Стаття друга¹

(Трансформація трансценденталізму Канта в дискурсивній етиці Апеля-Габермаса)

Найцікавішу спробу остаточного обґрунтування моральних належностей (норм і принципів) репрезентує теорія дискурсивної етики Апеля-Габермаса, яку вони розвивали в межах комунікативної практичної філософії, фундованої на усвідомленні комунікативного повороту - як повороту від самодостатнього (монологічного) суб'єкта філософії свідомості до прийняття принципів діалогу, інтерсуб'єктивності як керівних засад осмислення людського буття і діяльності.

Метою цієї статті є розгляд розв'язання проблеми граничного обґрунтування соціальних норм та інститутів засобами дискурсивної етики, що постала як результат прагматично-лінгвістичної трансформації кантівського трансценденталізму. Спочатку в загальних рисах буде окреслено дискурсивно-етичний спосіб граничного обґрунтування (I) - як контекст викладу Апелевої програми трансформації філософії у напрямі розроблення трансцендентальної прагматики (II). Далі буде окреслено поняттєвий обрій дискурсивної етики як метаінституту і граничної інстанції легітимації соціальних норм та інститутів (III).

Ідея трансценденталізму, що становить суть кантівської філософії, зазнає кризи, яка виразно виявляється вже наприкінці XIX - на початку XX століття. Попри певні теоретико-методологічні здобутки головних напрямів кантіанства - неокантіанства та феноменології Гусерля, вже у межах цих напрямів дедалі більше вочевидність, що ідея трансценденталізму і трансцендентальної логіки як звернення до аналізу умов можливого знання остаточно втратила свою переконливість, а головне - втратило свою значущість засадниче положення Канта про трансцендентальний суб'єкт.

Подальша критика трансценденталізму Канта (насамперед його фундаменталізму в епістемології), згідно з Габермасом, відбувалася у на-

¹ Статтю першу було надруковано у *Sententiae XI*, 2004, № 2, С. 18-28.

прямі аналітичної позиції Ф. П. Стросона, конструктивізму Пауля Лоренцена та критико-раціоналістичної позиції Карла Попера [8, с. 265-266].

Аналітична філософія, відкидаючи будь-які претензії на остаточне обґрунтування, всупереч Кантові, який дедуктивно виводив чисті поняття розуму із єдності самосвідомості, своє завдання вбачає у виявленні понять і правил, що лежать в основі будь-якого досвіду, із перспективи формулювання елементарних висловлювань. Для цього вона трансформує кантівську трансцендентальну стратегію обґрунтування у процедуру критичної перевірки або тестування. Позиція аналітичного філософа як випробовувача гіпотез нагадує роль сором'язливого скептика і через це постає не надто переконливою.

Конструктивістська позиція дефіцит обґрунтування, чим хибує трансцендентальна філософія, намагається компенсувати визнанням конвенційного характеру базового концептуального характеру організації досвіду. Це завдання вона розв'язує критикою процесу пізнання за допомогою засобів конструктивістської критики мови. Обґрунтованими вважаються ті конвенції, що побудовані перевіреними засобами. Проте цей підхід не так закладає принципи обґрунтування, як розкриває засади пізнання.

Критико-раціоналістична позиція Попера замість ідеї обґрунтування обирає ідею критичної апробації. Через це складається враження, що їй цілком вдається усунути трансценденталізм, оскільки ідея критичної апробації подається як еквівалент обґрунтування. Однак, як справедливо зауважує Габермас, критичний раціоналізм, наголошуючи ідею «нескасовності правил критицизму», залишає можливість імпліцитного повернення ослабленій версії кантівського обґрунтування.

У сучасній моральній філософії дослідники виокремлюють принаймні три головні напрями розв'язання проблеми обґрунтування практичних суджень взагалі та моральних норм зокрема. Йдеться про інтуїтивізм, представники якого виходять із припущення, що значення практичних суджень та моральних норм утворюються із безпосереднього (інтуїтивного) пізнання; децизіонізм (від лат. *decisio* - угода, вольове рішення), який виходить із того, що судження та моральні норми ґрунтуються лише на рішеннях конкретних суб'єктів; і раціоналізм, який наполягає на тому, що значення практичних суджень та моральних норм забезпечує лише метод обґрунтування на засадах розуму. Якщо до перших двох напрямів можна віднести ціннісний консерватизм, постмодернізм, системну теорію тощо, то раціональний підхід розвивають у площині трансцендентальної прагматики теорія комунікації, Ерлангенська школа та ін. [5, с. 29].

Особливістю і перевагою комунікативної практичної філософії є те, що їй вдається, не втрачаючи кантівського трансценденталізму, водно-

час звільнитися від передумов суб'єктної філософії, які зберігалися в усіх філософських напрямках, що намагалися позбавити кантівську філософію метафізичних залишків. Наприклад, феноменологія Гусерля, маючи головним завданням обґрунтування універсальної раціональності, не вийшла за межі філософії свідомости, а неокантіанство, намагаючись розвинути методологічну стратегію, - не відійшло від розроблення кантівської дихотомії теоретичного і практичного розуму. Щодо дискурсивної етики, то її фундаторам вдалося досягти єдності теоретичного і практичного розуму завдяки відкриттю соціально-етичної релевантності норм пізнання і, навпаки, епістемологічної релевантності моральних норм. Це відкрило методологічно плідну перспективу для розв'язання проблеми остаточного (граничного) обґрунтування моральних норм та легітимації соціальних інститутів.

Місце картезіансько-кантівської когнітивної діяльності, головним інструментом якої постають «свідомість», «інтроспекція», «розум», у трансцендентальній прагматиці заступає мова - як медіум створення всіх інших інструментів людської діяльності (мовних практик, дискурсів тощо). У межах комунікативної практичної філософії когнітивне осягнення світу на відміну від класичної філософії здійснюється не в теоретичному модусі (як теорія пізнання, епістемологія), а як практика герменевтичного дискурсу. У такий спосіб відбувається перехід від епістемологічного фундаменталізму філософії свідомости, який покладався на дедуктивний метод у розв'язанні проблеми остаточного обґрунтування знання, до герменевтики та мовної прагматики.

Слід зазначити, що в процесі трансформації кантівської філософії всі неокантіанські напрями намагалися звільнитися від залишків його метафізики. Зрештою теоретична критика філософії свідомости призвела до дискредитації метафізичного способу мислення взагалі та обґрунтування соціальних інституцій зокрема. Однак жоден із цих напрямів не здійснив радикального усунення самих підвалин філософії суб'єктности. Радикальне подолання принципу суб'єктивності здійснили фундатори комунікативної філософії, насамперед Апелль у своїй «Трансформації філософії», запропонувавши ефективний шлях подолання кризи розуму, розуміючи її як нездужання філософії. Підґрунтя парадигми модерної філософії - починаючи від Декарта через Канта аж до Гусерля - містить абсолютизацію суб'єкт-об'єктних відношень як достатніх підвалин теорії пізнання. Відтак вихідним і вирішальним моментом програми Апелля із трансформації класичної трансцендентальної філософії було подолання зазначеної абсолютизації [1, с. 440].

II

Рецепція філософського вчення - трансцендентальної прагматики - Апеля становить неабияку трудність. За його власним зізнанням, він прийшов до нього через історизм Дільтея, епістемологічну інтерпретацію Гайдегера, спочатку - герменевтичний, а потім і лінгвістично-трансцендентальний поворот у своїй філософській еволюції, інспірований, відповідно, Гадамером, Вітгенштайном, Морісом та Пірсом. Через це не виглядають безпідставними закиди з приводу еkleктичності філософії Апеля, хоча незаперечним є те, що йому вдалося здійснити новий варіант синтезу та інтерпретації запозичених ідей. На цій підставі виникає теорія дискурсивної етики та її остаточне обґрунтування. У такий спосіб Апель, з одного боку, здійснив радикальний розрив із філософією свідомості, а з іншого - зберіг виразний зв'язок з інтенцією пошуку класичною філософією філософських (трансцендентальних) засад наукового знання та соціальних інститутів на шляху їх обґрунтування та легітимації.

Широке поле філософських інтересів та багатовекторність досліджень Апеля ускладнюють спроби виокремити певну систему його філософії. З огляду на зазначену трудність, на наш погляд, евристично плідну перспективу пропонує підхід А. В. Назарчука, скориставшись яким у філософії Апеля можна вирізнити три головні проблемні поля: теорію пізнання, трансцендентальну прагматику та дискурсивну етику, які разом становлять смислове ядро його філософії [6, с. 16-19].

Проблематику теорії пізнання Апель об'єднує під ім'ям «першої філософії». Як відомо, «першою філософією» Аристотель називав вчення про істину і буття, тобто, за узвичаєним згодом означенням, метафізику. Апель, інспірований триадою семіотичної схеми пізнання Пірса (об'єкт-знак-інтерпретатор), виокремлює три підходи в історії філософії. Перший репрезентує онтологічна метафізика, яка розглядає світ об'єктів у площині універсальної категорії буття. Особливість її в тому, що вона не проблематизує питання про можливість пізнання, про суб'єкт і сам пізнавальний процес. Як такий суб'єкт постулюється божественний розум, не доступний для пізнання. Другий підхід - філософія свідомості, що в ній питання можливості пізнання розглядають із трансцендентальної перспективи. Однак неусувною вадою при цьому залишається неможливість розв'язання проблеми інтерсуб'єктивності пізнання. Третій підхід - комунікативна парадигма, в межах якої тільки й уможливилося подолання методичного соліпсизму філософії свідомості саме тому, що пізнання тлумачать у ній як інтерсуб'єктивний комунікативний процес, що набуває своєї цілісності завдяки універсальним мовним значенням. На підставі цих міркувань він і визначає парадигму інтерсуб'єктивної прагматики як «першу філософію», що охоплює і дві попередні парадигми, збагачені ев-

ристичним потенціалом концепцій інтерсуб'єктивної спільноти та знакового опосередкування пізнання.

Із поняттям «першої філософії» Апеля пов'язують претензії на остаточне обґрунтування істини. Він чи не перший із філософів після Гусерля, з його планом «філософії як строгої науки», відверто заявляє свої претензії на обґрунтування етичних норм. Однак задум такого обґрунтування розгортається не за лінією інтуїтивізму Платона-Декарта-Гусерля, а за лінією трансцендентальної філософії та філософії мови. Отже, наслідком Апелевої трансформації філософії стає створення третього - після онтології Аристотеля та епістемології Канта - варіанта «першої філософії» в історії філософської думки.

Другий крок трансформації філософії в Апеля становить трансформація кантівської трансцендентальної філософії у площину філософії мови з метою аналізу мислення з погляду використання мови на засадах трансцендентальної прагматики. Мовна прагматика, розвинута у працях Ф. де Сосюра, Вітгенштайна, Дж. Остіна, Дж. Серля, З. Вендлера та ін., комунікацію тлумачить як процес, що в ньому поєднані мова і дія. Вона зосереджується на практиці мовленнєвих актів. Отже, предметом мовної прагматики постає аналіз використання мови в повсякденній комунікації. На відміну від лінгвістики, яка має справу з граматичними реченнями, мовна прагматика зосереджується на висловлюваннях, якими послуговуються в процесі мовної комунікації. Тобто прагматика зосереджена не на лінгвістичному аналізі застосування мови, а на рефлексії мовної практики та реконструкції її апіорних структур. Оновлена філософія за допомоги методу трансцендентальної прагматики шляхом окреслення умов можливої комунікації, згідно із задумом Апеля, відкриває перспективу успішного розв'язання назрілих проблем, що становлять виклик часу: подолання традиційного соліпсизму трансцендентальної філософії, обґрунтування принципу інтерсуб'єктивності та здійснення остаточного (граничного) обґрунтування соціальної практики та етичних норм.

Таким чином, здійснивши лінгвістичний поворот у кантіанстві, Апель суттєво трансформує проблематику кантівської філософії. Виходячи із постулювання нерозривного зв'язку мови і процесу пізнання, лінгвістична версія трансценденталізму зробила зайвим обґрунтування трансцендентальної логіки, сутність якої полягала в конструюванні свідомістю предметного світу. Все це разом з іншими особливостями уможливило подолання в лінгвістичній версії трансценденталізму кантівської дихотомії розуму на теоретичний і практичний модус та здійснення, як зазначено, остаточного обґрунтування.

Шлях до лінгвістичної трансформації кантівського трансценденталізму Апелю проторував ранній Вітгенштайн, позаяк допоміг йому зрозуміти, що за доби диференціації й автономізації наук головне завдання

філософії має полягати саме в рефлексії можливосте наук. Але оскільки місце психологічних компонентів «трансцендентальної логіки» (трансцендентальна аперцепція, потужність уяви та ін.) заступає формальна логіка, то для теорії науки цілком зайвою стає концепція кантівського трансцендентального суб'єкта.

Вітгенштайн, розглядаючи логіку мови як умову можливосте та межі будь-якого пізнання, практично переходить у трансцендентальний вимір теорії знання. У пізнього Вітгенштайна відбувається принципова зміна перспективи трансцендентального підходу. У «Філософських дослідженнях» він припускає існування різноманітних мовних ігор, одну з яких визначає як «здорову», бо застосування правил останньої виключає випадок свавілля. У цій площині він переосмислює також завдання філософії як виявлення та лікування «вад мови».

Апель перетлумачує концепт здорової мовної гри пізнього Вітгенштайна, й вона постає як єдина «трансцендентальна» мовна гра, що відкриває простір для можливосте порозуміння у процесі комунікації та надання йому значимости. У такий спосіб кантівське питання про умови можливосте та значимости наукового пізнання переосмислюється в питання можливосте інтерсуб'єктивного порозуміння щодо істинносте тверджень. А це означає, що кантівська філософія свідомости трансформувалася в критику смислу як аналізу знаків [9, S. 173]. Саме таку семіотичну трансформацію трансцендентальної філософії Апель знаходить у Пірса, який «здійснює своєрідну семіотичну трансформацію Критики чистого розуму, розглядаючи її як „нормативну” логіку семіотичного дослідження» [3, с. 225].

Трансцендентальна прагматика Апеля у Габермаса трансформується в універсальну прагматику, сутність якої становить аналіз умов можливосте мовно-комунікативного спілкування, виявлення загальних норм, що становлять підвалини комунікативної практики. Терміном «універсальна» прагматика Габермас намагається наголосити, що трансцендентальна прагматика вже не належить до традиційної трансцендентальної філософії в її суто спекулятивно-ідеалістичному сенсі, а має певний емпіричний зміст, ґрунтований на дослідженні реальної комунікації. Завдяки такому тлумаченню трансцендентальна прагматика набуває поцейбічного виміру, так би мовити, квазітрансцендентальних ознак. Універсальна прагматика відкрила для аналізу особливий нормативний зріз, що має універсальне значення у життєвому світі, де всі ті форми раціоналносте, що їх традиційно розводили в західній філософії, - комунікативна, мовна, ціннісна, - постали зведеними восдино.

Трансцендентальна (ідеальна) прагматика на відміну від емпіричної прагматики, яка переймається проблемою осягнення актуальних типів мовленнєвих актів за певних умов з позицій соціологічної, етнологічної

та психологічної, має на меті, за Апелем, певну систему правил, що окреслюють здатність суб'єкта висловлюватись залежно від ситуації. У площині універсальної прагматики Габермаса це означає - встановити й реконструювати універсальні умови можливого порозуміння. Отже, як бачимо, між прагматиками Апеля, з одного боку, і Габермаса - з іншого, існує не тільки термінологічна відмінність, а й певна розбіжність у методологічній площині.

Фундатори трансцендентальної (універсальної) прагматики виокремлюють як її внутрішні елементи два концепти - комунікативної дії, у площині якої відбувається обмін значеннями та смислами некритично, з метою отримання інформації, та дискурсу - як аргументативної комунікації, в межах якої здійснюється проблематизація домагань значимости. Парадигмі комунікації, на основі якої Апель здійснив «трансформацію філософії», Габермас надає соціологічного смислу. Цей проект він блискуче реалізує у своїй парадигмальній «Теорії комунікативної дії».

Інтерсуб'єктивний вимір трансцендентальної (універсальної) мовної прагматики, що апелює до комунікації, передбачає суб'єкт-суб'єктний зв'язок, ґрунтований на етичних нормах та цінностях. Це вможливило впровадження у філософську та соціологічну теорію етичного виміру та подолання вельми сильної позитивістської традиції тлумачення соціального знання як «нейтрального щодо цінностей». На цій підставі трансцендентальна (універсальна) прагматика дістала ще одне означення як комунікативна, або дискурсивна етика. У такий спосіб ми наблизилися до третього кроку програми трансформації філософії Апеля - теорії дискурсивної етики, обґрунтування якої постає як органічне продовження його трансцендентальної прагматики, тобто як вчення про нормативні конотації комунікації, або про «етику ідеальної комунікативної ситуації».

III

Теоретичні засади дискурсивної етики спробуємо окреслити шляхом експлікації її засадничих концептів, як-от: інтерсуб'єктивність, перформативна суперечність, апіорі аргументації, необмежена комунікативна спільнота, нормативні домагання значущости, які разом утворюють теоретико-методологічні рамки реалізації граничного обґрунтування

У концепті «інтерсуб'єктивність», перетинаються смислові інтенції різних, зовні навіть протилежних філософських напрямів - від прагматизму Пірса, філософії мови пізнього Вітгенштайна та феноменології Гусерля до діалогічної філософії Ебнера та Бубера, екзистенціалізму Гайдегера, Ясперса або ж герменевтики Гадамера. Інтерсуб'єктивність становить конститутивні підвалини соціального буття. У площині її

долається соліпсизм філософії свідомости завдяки постулюванню герменевтичних передструктур (Vorstrukturen) трансцендентальної філософії, які впливають із передумови апріорности інтерсуб'єктивного порозуміння на противагу покладанню суб'єкта, або «свідомости взагалі» як метафізичних підвалин значимости пізнання у Канта. Аналогом передструктур людського буття у світі в Канта є поняття «факт розуму», яке розробляється індивідуалістично.

Концепт «перформативна суперечність» первісно було розвинено в теорії мовленнєвих актів Остіна. Дослідивши висловлювання крізь призму суб'єкт-об'єктної релеванности їх, Остін виокремлює серед них два методично плідні типи - констативи та перформативи. Якщо висловлювання першого типу виражають інформацію про об'єктний світ, яку через пропозиційний зміст їх можна логічно оцінювати як істинну або хибну, то другого типу - єдність мовлення і дії. Перформативна суперечність виникає у процесі комунікації в разі невідповідності між формою судження і його змістом, себто між тим, що мають на увазі, й дійсно висловлюваним. В окресленому словомовному контексті остаточно обґрунтованими судженнями слід вважати такі положення, в яких існує відповідність між формою речення і його змістом. Означені положення обґрунтовують себе в акті висловлювання, тобто через логос, і саме в такий спосіб уможливають філософію як строгу науку, а також надають їй спроможносте позбутися своєї непевносте в епоху «кризи розуму».

Поняття «апріорі аргументації» як передумови комунікації зберігає за дискурсивною етикою інтенції трансцендентальносте. Апелль наголошує, що кожен, хто аргументує, завжди виходить із засновку, що в дискурсі він здобуде істину. Іншою важливою передумовою комунікації є те, що партнер (опонент) комуніканта у принципі спроможний бути носієм певної істини й уже в інтуїтивному сенсі визначається щодо останньої. На цій підставі Апелль доходить висновку про те, що кожний, хто бере участь у філософській аргументації, повинен визначити певним чином витлумачену її передумову (в сенсі її наявності) як апріорі аргументації.

Носійним елементом філософської прагматики є концепція нормативних домагань значимости (Geltungsansprüche) мовного акту, яка спирається на теорію багатофункціональности мови К.Бюлера [4, с. 34]. Габермас, інспірований теорію Бюлера, виходить із того, що мовне повідомлення несе в собі три реляційні елементи, які схематично можна виразити такими словами: хтось (1) повідомляє комусь (2) про щось (3) [11, S. 202]. Звідси зрозуміло, що в основі функцій висловлювання лежать, відповідно до контексту, три загальні прагматичні функції мовлення: за допомоги певного речення щось відобразити, виражати намір мовника і встановлювати міжособистісні стосунки між мовником і слухачем. Націй

підставі в тілі комунікації виокремлюються три модуси, які закладені у відповідних аспектах мови і яким відповідають певні домагання значимости: когнітивний модус, закладений у пропозиційному змісті вислову, виражає домагання істинності виразу; інтеракційний модус, що міститься в інтерперсональному відношенні, виражає домагання нормативної правильности; й нарешті, експресивний модус, який міститься в намірі мовника, виражає домагання вислову на правдивість (щирість).

Із концепцією нормативних домагань значимости Габермаса цілком солідаризується Апель. За допомоги зазначених домагань значимости встановлюються ставлення учасників комунікації до світів: об'єктивного світу (світу фактів); суб'єктивного світу (внутрішнього світу) комунікантів та світу соціальних норм. Проте у філософів існує певна розбіжність стосовно тлумачення базису домагань значимости. Якщо Габермас поєднує підхід філософа і соціолога й через це домагання значимости щодо істини, правильности та правдивости розглядає як гіпотези й обмежує їх емпіричною перевіркою, то Апель перевірку домагань значимости фундує на філософських засадах як обґрунтування. Він пропонує таку формулу: трансцендентально можна обґрунтувати все те, що не можна заперечити, не впадаючи в перформативну суперечність, і на цій підставі не можна вивести дедуктивно [2, с. 38]. Апель відстоює тезу, що будь-яка філософія повинна бути спроможною сама себе надолужити шляхом трансцендентальної рефлексії, себто має усвідомлювати можливості власної мовної гри з домаганнями значимости, з власними домаганнями смислу, істини, моральної правоти тощо. Це положення проголошують критичним тестом нової трансцендентальної філософії, що його не витримують, як переконливо демонструє Апель, і Вітгенштайн, і Гайдегер, і Гадамер, коли вони кожний по-своєму впадають в релятивізм. Скажімо, у Вітгенштайна він виявляється у фактичності мовних ігор і життєвих форм. Однак на противагу гайдегерівсько-гадамерівському релятивізму, який, за Апелем, був діяхронічним, оскільки відносність всього випливала із історичности буття, релятивізм Вітгенштайна набуває ознак синхронічного [2, с. 29].

Поняття необмеженої комунікативної спільноти Апеля виникає із рецесії поняття необмеженої спільноти науковців Пірса, яке він переносить на спільноту комунікантів, надаючи йому трансцендентального (ідеального) виміру. В цій площині здобувається згода комунікантів щодо взаємно критикованих домагань значимости, яка слугує гарантом об'єктивности й достеменности пізнання й покликана заступити кантівську ідею трансцендентальної «свідомости взагалі». Необмежена комунікативна спільнота править за регулятивний принцип, що він як ідеал спільноти, найвищий критерій істинности, що поширюється і на ціннісно-нормативну сферу моралі і права, визначається істинністю здобутого

порозуміння (консенсусу) в реальній комунікативній спільноті. В такий спосіб шуканий регулятивний принцип Апеля знаходить в ідеї реалізації необмеженої інтерпретаційної спільноти, в якій кожний, хто аргументує (хто мислить), вбачає контролювальну інстанцію [10, S. 411].

Поняття трансцендентальної комунікації Апеля значною мірою відповідає поняттю «ідеальної комунікації» Габермаса, який подібно до Апеля на місце трансцендентального суб'єкта висуває суспільство або «самоконституювальний рід», а критичний масштаб реально досягнутої згоди здійснюється концептом ідеальної мовленнєвої комунікації. Під ідеальною мовленнєвою ситуацією розуміють ситуацію, яка не допускає перекручення комунікації, спричиненого чи то зовнішніми чинниками, чи то примусом, і задається самою структурою комунікації. Спираючись на перелік аргументативних передумов Р. Алексі, Габермас окреслює умови ідеальної комунікації [7, с. 140].

Апель і Габермас виходять із того, що норми мовної комунікації за певних умов здатні набувати етичної релевантності й поставати як базис для моральної оцінки. Тим самим прокладається місток із семіотики (прагматики як її розділу) до етики. Йдеться про те, що прагматичні вимоги до трансцендентальної (ідеальної) комунікації стають етично релевантними. Таким чином, поняття ідеальної комунікативної спільноти Апеля та його аналог у Габермаса, як регулятивні інстанції здобутого порозуміння, слугують легітимативною підставою, виконуючи роль аналогічну тим, що їх виконували поняття божественного розуму в метафізиці, трансцендентального суб'єкта і трансцендентальної аперцепції в кантіанстві, логічної структури мови в аналітичній філософії та ін.

У сучасному демократично організованому суспільстві жодне суспільно значуще питання не може вирішуватися поза його колективним, опосередкованим публічністю обговоренням шляхом критики домагань сторін щодо значимості. В аргументативному дискурсивному процесі спірні домагання дістають визнання, себто набувають легітимності. У такий спосіб дискурс постає як практика комунікативних взаємин для досягнення суспільної узгодженості та соціальної злагоди. Він є щодо норм, цінностей та соціального життя індивіду найвищою інстанцією суспільного життя, здобуваючи статус метаінституції. За своєю інтенцією і змістом дискурсивну етику цілком слушно назвати «етикою демократії». Оскільки принцип парламентської демократії - досягнення консенсусу в процесі дебатів - тут слугує масштабом для всіх етичних норм і поширюється на весь спектр суспільних, правових і політичних проблем. Проте Апель при обґрунтуванні демократії стикається з певними труднощами.

Сутність підходу Апеля полягає в тому, що обґрунтування і легітиматія здійснюються на основі пріоритету громадськості і виводяться з необхідності реалізації «вільної від панування комунікації». Апель до-

водить, що реальний дискурс завжди передбачає існування організаційних форм, а останні кристалізуються в «інститути дискурсу». Як інститут дискурс постає однією із систем самоствердження серед інших і є підвладним відповідним закономірностям. Однак в якості інституту, в горизонті якого дістають розв'язання нормативні домагання щодо значимости, дискурс долає рамки інститутів, зумовлені конвенційним світоглядом, і завдяки цьому його можна розглядати як постконвенційний інститут, що має метаінституційний статус.

Зробимо деякі узагальнення. Філософське обґрунтування у площині трансцендентальної прагматики набуває ознак граничного з огляду на рефлексивну-трансцендентально-прагматичну, а не дедуктивну - аргументацію. Із передумов цієї аргументації випливає, що правила цієї аргументації не можна заперечити, не передбачивши спершу їх наявність. В іншому разі маємо перформативну суперечність.

Інститут трансцендентальної мовної гри править за метаінститут усіх можливих соціальних інститутів, адже він уможлиблює прозорість будь-яких раціональних конвенцій (порозумінь) між соціальними суб'єктами. Він онтично вкорінений у самих життєвих формах та соціально інтерпретативній практиці. Людина не може позбутися цього інституту, хіба що ціною втрати можливості власної самоідентифікації як члена інтерпретативної спільноти у випадку самоубства.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Апель К.-О.** Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці // Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія : Підручник. - К., 1999. - С. 413-454.
2. **Апель К.-О.** Киевские лекции. - К., 2001. - 52 с.
3. **Апель К.-О.** Проблема філософського обґрунтування у світлі трансцендентальної прагматики мови // Після філософії: кінець чи трансформація? - К., 2000. - С. 217-256.
4. **Бюллер К.** Теория языка. Репрезентативная функция языка. - М., 1993. - 317 с.
5. **Аболіна Т. Г., Єрмоленко А. М., Кисельова О. О., Малахов В. А.** Етичні норми і цінності: проблеми обґрунтування. - К., 1997. -243 с.
6. **Назарчук А. В.** Этика глобализирующегося общества. - М., 2002. -381 с.
7. **Хабермас Ю.** Моральное сознание и коммуникативное действие. - СПб., 2000. - 380 с.
8. **Хабермас Ю.** Філософія як берегиня та інтерпретатор // Після філософії: кінець чи трансформація? - К., 2000. - С. 260-278.
9. **Apel K.-O.** Transformation der Philosophie. - Frankfurt a. I., 1973. - Bd.1.
10. **Apel K.-O.** Transformation der Philosophie. - Frankfurt a. I., 1973. - Bd.2.
11. **Habermas J.** Was Heisst Universalpragmatik? // Apel K.-O. (Hrsg.) Sprachpragmatik und Philosophie. - Frakfurt a. M., 1976. - S. 174-272.